

Øyvind Dahl

Læreverk for programfaget Kommunikasjon og kultur (KK 1)

3. Interkulturell kommunikasjon

Hva er interkulturell kommunikasjon?

Vi kjenner ordet *inter* fra uttrykkene internasjonal og interkommunal. **Interkulturell kommunikasjon** skulle da bety kommunikasjon mellom kulturer. Men da har vi allerede et dilemma. Hva slags kulturer er det vi snakker om? Er det en **beskrivende kulturforståelse** eller et **dynamisk kulturforståelse** vi tenker på?

Interkulturell kommunikasjon med en beskrivende kulturforståelse

Dersom vi legger en **beskrivende kulturforståelse** til grunn, tenker vi på kulturer som kan avgrenses som folk eller grupper som har enkelte fellesstrekk – de har en **essens** felles.

En kommunikasjon mellom en nordmann og en chilener kan oppfattes som en interkulturell kommunikasjon, likeså en kommunikasjon mellom en trønder og en rogalending, eller mellom en førskolelærer og en dataingeniør, en gutt og en jente. Hver av de nevnte gruppene har enkelte fellesstrekk: nasjonstilknytning, regionstilknytning, yrke eller kjønn. Fellestrekkene kan beskrives som kultur – man deler enkelte verdier og normer – en **essens**.

Vi kan da definere interkulturell kommunikasjon som en **kommunikasjon mellom mennesker med ulik kulturbakgrunn**, eller mer presist:

Interkulturell kommunikasjon er en prosess som innebærer utveksling og fortolkning av tegn og meldinger mellom mennesker som representerer ulike kulturelle fellesskap som er så forskjellige at deres beskriving av mening påvirkes (Dahl 2001:188).

Det er ikke sikkert at samtalepartene er bevisst på kulturforskjellene. En gutt og en jente som argumenterer med hverandre tenker kanskje ikke på at kjønn skulle innbære ulike måter å kommunisere på. Begge mener at de handler og kommuniserer ut fra det som er naturlig for dem som individer.

En utenforstående observatør, derimot, vil kanskje tilskrive deres måte å kommunisere på som kjønnsbestemt. Jenter er opptatt av andre ting enn gutter. Mange mener at jenter uttrykker seg mer indirekte enn gutter. Guttene forstår ikke jentenes indirekte språk. De må ha fakta «inn med teskjeer».

Se følgende lenke:

http://www.humor911.no/item/ordliste_for_menn_hva_kvinner_egentlig_sier/5d49fd9580b687f1/

Oppgave

Film: «Mars og Venus» Se filmen

1. Han og hun. Noter ned stikkord om hvordan Ida og Mathias kommuniserer og hvordan de bruker språket på ulike måter.

2. Barnestemmen. Hvilke faktaopplysninger om forskjellen mellom kvinner og menn kommer barnestemmen med?

Eksempel: [Dette eksemplet kan gjøres om til en videosnutt, evt. tilpasses: en gutt og en jente på moped?]

En kvinne og en mann kjører sammen i en bil. De nærmer seg en bensinstasjon. Følgende samtale utspiller seg:

K: Er du tørst?

M: Nei! (og kjører forbi bensinstasjonen)

K: Du stoppet ikke!

M: Nei, jeg er ikke tørst!

K: Men jeg er tørst!

M: Hvorfor sa du det ikke? Jeg kunne ha kjørt innom.

K: Jeg sa det jo!

Spørsmål til samtale:

1. Er det slik at kvinner (jenter) har en tendens til å uttrykke seg på måter som menn (gutter) ikke forstår?
2. Må guttene ha tingene «inn med teskje» for å forstå hva jentene mener?
3. Hvorfor lager jentene «quiz» for guttene?
4. Betyr dette at gutter og jenter representerer forskjellige «kulturer»?

Eksemplet ovenfor gir et godt utgangspunkt for å diskutere hva ulike kulturbakgrunn betyr i en kommunikasjon.

Spørsmål til samtale

Diskuter følgende: Hvilken innvirkning har det på kommunikasjonen at samtalepartene kommer fra: (Eksempler i parentes)

1. ulike nasjoner? (kineser – nordmenn)
2. ulike regioner? (nordlending – sørlending)
3. ulike religioner? (muslim – kristen)
4. ulike etniske grupper? (pakistoner – polakker)
5. ulike yrker? (baker – datatekniker)
6. ulike generasjoner? (bestemor – barnebarn)
7. ulike organisasjoner? (elevråd – Røde kors)
8. ulike grupper? (MC-club – naturvernforbundet)
9. ulike kjønn? (gutt – jente)

Kan alle disse situasjonene karakteriseres som interkulturell kommunikasjon?

En utenforstående observatør kan gjerne beskrive slike kommunikasjonssituasjoner som interkulturell kommunikasjon selv om deltakerne selv ikke tenker på kulturforskjeller. Det går an å tilskrive kulturen en slik betydning at utfallet av kommunikasjonen blir på et vis styrt av kulturbakgrunnen.

Mange artikler og bøker innenfor fagfeltet interkulturell kommunikasjon er sterkt preget av ønsket om å forklare og forutsi utfallet av ulike kommunikasjonssituasjoner (Gudykunst and Kim 2003; Hofstede 2001). Gudykunst sier at studiet av interkulturell kommunikasjon har som mål å redusere usikkerhet og angst. Ved å kjenne kulturene best mulig vil det være mulig å forutsi hvordan menneskene vil tenke og handle uansett om aktørene oppfatter situasjonen slik eller ikke.

Det meste av nordamerikansk litteratur om interkulturell kommunikasjon tar utgangspunkt i en slik forståelse. Mange bøker innenfor denne tradisjonen lager oversikter og tabeller over kulturforskjeller mellom f.eks. (nord)amerikansk og japansk kultur, mellom (nord)amerikansk og filippinsk kultur, som om disse forskjellene kan katalogiseres objektivt (Prosser 1985).

Eksempel

Kontraster mellom antagelser og verdier i nordamerikansk og filippinsk kultur (Tilpasset fra Prosser 1985:188)

Stikkord	Nordamerikansk	Filippinsk
Oppfattelse av seg selv	Mennesket er et individ	Mennesket er en del av en familie
Selvet som referanse	Autonomi og uavhengighet oppmuntres: Løs egne problemer, ha egne meninger	Avhengighet oppmuntres: Søk hjelp hos eldre mennesker, autoriteter og familie
Menneskenaturen	Mennesket kan forandre seg og forbedre seg	Slik er livet, det er ikke noe å gjøre med det
Eiendom	Skille mellom offentlig og privat eiendom	Offentlig eiendom og privat eiendom skilles ikke
Tid	Tiden går fort fra fortid til nåtid til fremtid. Fokus på fremtid. Bruk tiden til å forandre og mestre omgivelsene	Tiden går sent. Fortid og nåtid er viktigere enn fremtid. Det er viktigst å tilpasse seg til omgivelsene enn å prøve å forandre dem
Ressurser	Det er nok ressurser til alle. Konkurransementalitet. «Be the winner»	Ressursene er begrenset. Dersom noen får mer enn andre ses det som en trussel. Rikdom/fattigdom må fordeles likt til alle for å bevare det gode forhold
Konfrontasjoner	Konfrontasjoner ansikt til ansikt: «Stå på krava»	Konfrontasjoner gjennom «mellommenn» for ikke å miste ansikt.
Formalitet Aktivitet	Uformell og direkte «Gjøre», aktivitet er bra	Mer formell og indirekte «Være», ta livet med ro
Arbeid og lek	Individuell fokus – ansvarlig for egne beslutninger Arbeid og fritid er atskilt	Gruppefokus - kollektive beslutninger tas av lederen Arbeid og sosialt liv er ikke atskilt

Kulturforskjellene blir å betrakte som barrierer som skal forseres. Avsenderen må utforme sitt budskap slik at mottakeren kan motta det som meningsfylt. Kjennskap til forskjellene skal gjøre det mulig å sannsynliggjøre utfallet.

Spørsmål til samtale

Studer tabellen ovenfor. Det er en typisk **essensialistisk** fremstilling, der en prøver å finne **essensen** i de ulike kulturene. Kan slike oversikter kan være nyttige? Begrunn svaret.

Antakelig vil dere finne at norsk kultur og amerikansk kultur ligger nærmere hverandre enn norsk og filippinsk. Hva forteller det om **kulturavstand**?

Kan en slik sammenligning karakteriseres som «objektiv» eller er den basert på «synsing»? Kan listen brukes som «oppskrift» på hvordan en filippiner eller nordamerikaner vil oppføre seg?

Interkulturell kommunikasjon med en dynamisk kulturforståelse

Med fokus på en **dynamisk kulturforståelse** vil en være kritisk til slike tabeller som vi nettopp så på, særlig hvis man vil bruke dem som en «oppskrift» på hvordan mennesker fra bestemte kulturer taler og handler.

Med en dynamisk tilnærming vil en være mer opptatt av hvilke egenskaper, normer og verdier aktørene gjør gjeldende i et konkret kulturmøte. Mennesker handler ikke bare som medlemmer av grupper, men ut fra den aktuelle situasjonen og i samspill mellom menneskene som deltar i kommunikasjonen.

Dersom vi legger en **dynamisk kulturforståelse** til grunn, er kultur er ikke noe man har, men noe man gjør. Kulturen skapes mellom menneskene når de kommuniserer med hverandre.

Vi kan da si at **interkulturell kommunikasjon** kan ses som en handling der aktørene gjør gjeldende sine kunnskaper, meninger og verdier i samspill med den andre.

Interkulturell kommunikasjon er en prosess som innebærer utveksling og fortolkning av tegn og meldinger mellom mennesker på en slik måte at det skapes en ny kultur i samhandlingen. Kommunikasjon er forhandling om nye kulturelle forutsetninger for videre kommunikasjon.

Denne definisjonen skiller seg fra den i forrige avsnitt (fra Dahl 2001:188) ved at den oppfatter kommunikasjonen mye mer dynamisk. I en samhandling mellom to parter vil konteksten – i form av omliggende **ytringer**, sagte og usagte, tonefall og uttrykksmåte, ulike ramme faktorer, samhandlingssituasjon og bakgrunnskunnskap – endre seg hele tiden.

Gjennom sine samtalereplikker skaper samtalepartnerne stadig nye kontekster for hverandre. Hver ytring er bestemt av forrige ytring, og er bestemmende for neste ytring. Det som er sagt, er der som bakgrunn i resten av samtalen – og kanskje også i senere samtaler – og bidrar til at nye meninger skapes i interaksjonen. Dermed endrer også konteksten seg for hver ny replikk. Når en ny setning skal formes, bygger den på det som tidligere er sagt, og det bidrar til tolkning av den. Samtalen bidrar til en endring av konteksten og dermed tolkningsrammene – det vi kunne kalle kulturen (Svane 2006).

Alle ytringer inngår i en kjede av **ytringer**. De bygger på tidligere ytringer og legger grunnen til fremtidige ytringer. Det siste ord er aldri sagt. Vi deltar i en uendelig dialog som den russiske kulturforskeren Mikhail Bakhtin ville ha sagt det (Holm and Skorgen 2006).

Det er ikke alltid at vi er oss bevisst vår kultur. Men de kulturelle elementene vi bærer med oss, slik som kunnskap, erfaringer, holdninger og verdier, brukes i en type «forhandling» med den andre, slik at det skapes nye kulturelle forutsetninger i møtet. Resultatet er derfor ikke så lett å forutsi. Som mennesker er vi ikke programmerte datamaskiner, vi kan handle på impuls og ut fra den respons vi får i det aktuelle møtet. I den interkulturelle kommunikasjonen konstruerer vi ny kultur som ikke var der før vi møttes.

Ut fra den ovenstående dynamiske definisjonen er det ikke menneskenes hudfarge eller statsborgerskap som bestemmer om det er en interkulturell kommunikasjonsprosess, men derimot hvordan aktørene oppfatter seg selv i forhold til hverandre og hvordan de konstruerer en ny virkelighet som følge av samhandlingen. (Jensen 1998).

Definisjonens styrke er at den gir oss muligheter til å forstå kommunikasjon som mye mer dynamisk og nyskapende. I motsetning til det **beskrivende kulturbegrepet** gir denne bruken av det **dynamiske kulturbegrepet** i forståelsen av kommunikasjon en mye mer åpen utvikling av samhandlingen. Vi kan ikke forutsi utfallet på bakgrunn av den enkeltes kultur. Men vi kan prøve å forstå den og studere betydningen av kultur i samhandlingen.

Eksempel: [Kan gjøres om til videosnutt?]

Hvordan forstår en pakistansk handelsmann i Norge sin posisjon? Er han norsk, eller er han pakistansk, eller er han begge deler? Når andre pakistanere handler med ham, bruker han urdu eller punjabi slik som kunden, når han skal selge til nordmenn, snakker han norsk. Hvilke kulturelle særtrekk opplever han selv at gjør seg gjeldende i et kulturelt møte?

Eksempel:

En elev som digger en spesiell type *reggae*-musikk laster det ned på sin MP3 og spiller musikken i visse kommunikasjonssituasjoner sammen med andre ungdommer. Sannsynligvis opplever han seg som representanter for et globalt ungdomsfellesskap der nasjonale grenser er uten betydning. Men den samme ungdommen kan oppleve at i andre sammenhenger kan han oppleve at slike grenser har betydning, for eksempel hvis han skal være utvekslingselev i USA.

Minoritetsungdom må på mange måter forhandle seg frem til en særegen kulturell **identitet** i møte med klassekamerater med annen etnisk bakgrunn enn dem selv i en norsk skole. Møteplasser, som f.eks. et diskotek, kan dermed bli en arena som ungdommene bruker for å konstruere sin egen kulturelle identitet i interkulturelle kommunikasjonsprosesser.

Oppgave:

Gjør rede for de to ulike definisjonene på interkulturell kommunikasjon i avsnittene ovenfor.

1. Hva betyr forskjellen mellom en beskrivende kulturforståelse og en dynamisk kulturforståelse for interkulturell kommunikasjon? Hva består forskjellen i?
2. I hvilke situasjoner er det nyttig å definere kommunikasjonen ved å bruke en beskrivende kulturforståelse? Finn eksempler.
3. I hvilke situasjoner er det nyttig i å beskrive kommunikasjonen ved å bruke en dynamisk kulturforståelse? Finn eksempler.
4. Hvem kan bestemme om kommunikasjonen skal oppleves som det ene eller det andre, aktøren selv som er involvert i kommunikasjonen, eller en utenforstående observatør?

Meninger blir til i et sosialt samspill

Alle mennesker bruker tegn, symboler og språk for å gi mening til sine omgivelser. Men meningene blir ikke skapt i et tomrom. Det å tilskrive mening til tegn, symboler, ord og handlinger skjer i samspill med andre mennesker. Meninger er ikke tatt ut fra «løse luften». Det skjer hele tiden en forhandling om mening i de pågående samtalene i et samfunn (Holm and Skorgen 2006).

Mennesker i et sosialt fellesskap etablerer tilnærmede enigheter om hva ting skal bety. Våre meninger blir til gjennom oppvekst og ved høsting av erfaringer i samspill med jevnaldrende og likesinnede, med yngre og eldre, med kjente og fremmede.

Hele livet er en arena for læring. I kontakt med andre etablerer vi en kulturell referanseramme. Så lenge kommunikasjonen foregår innenfor denne referanserammen, kan mennesker tilskrive tilnærmet samme mening til de samme hendelsene. Derfor kan dagligdags kommunikasjon skje nokså uproblematisk.

Eksempel

Elever i videregående har en felles ramme om sine handlinger, de er omtrent like gamle og har felles erfaringer og språk. Det forenkler kommunikasjonen. Elevene tilskriver mer eller mindre samme mening til de samme hendelsene – og kommunikasjonen kan foregå ganske greit.

I kommunikasjon med eldre mennesker, eller fremmede som har et annet morsmål, kan forståelsen og kommunikasjonen oppleves vanskeligere. Både alder og språk kan skape avstand. Også samtaletemaene kan innvirke på mulighetene for å forstå hverandre. For eksempel kan det være vanskelig å forstå hverandre i en diskusjon om ulike religioner som innebærer ulike fundamentale verdier, mens det kan gå helt greit å kommunisere på fotballbanen.

Hvordan blir vi mennesker med evnen til å kommunisere? Allerede fra fødselen lærer barnet forskjellen mellom følelsene trygghet og angst. Når barnet gråter og moren legger det inntil seg og snakker beroligende med det, eller gir det mat, roer det seg. Her blir grunnlaget for kommunikasjon lagt. Barnet gir ytringer og opplever respons (Dahl 2001).

Dersom vi skal lære å tilskrive ord og uttrykk, det vi kan kalle en **ytring**, mening, må vi være i samhandling med andre. Det er responsen fra andre mennesker som avgjør hva slags mening vi etter hvert lærer å tilskrive ordene vi bruker. De ulike mulighetene for mening blir bekreftet eller avkrefte gjennom oppfølgende handling (Gergen 2005).

Eksempel

«Jeg fryser!» er en ytring. Den kan følges av flere andre ytringer som gir mening til uttalelsen, for eksempel «Kle på deg!». «Gå inn!». Eller den kan følges av handlinger: Jeg kan ta på meg genseren, eller mor kan komme med den. Noen kan lukke vinduet. Eller ytringen kan følges av en ny ytring fra en annen person: «Ja, er det ikke grusomt!» Denne uttalelsen viser at ytringen «jeg fryser» nærmest er et uttrykk for «jeg fryser ved tanken».

Også den russiske forskeren Bakhtin er opptatt av den andre, **mottakerens** rolle i kommunikasjonsprosessen. En **ytring** kan for ham være alt fra et utrop eller en (del)setning (enkel ytring) til en roman (kompleks ytring). Ytringen kan formidles skriftlig og muntlig, eller musikalsk og visuelt (Holm and Skorgen 2006).

Isolerte ytringer begynner å få mening når en annen eller noen andre innretter seg etter ytringen – altså når de føyer en form for oppfølgende handling (språklig eller ikke) til ytringen.

Oppfølgingen kan bestå i noe så enkelt som å si «ja», «riktig», som svar på den opprinnelige ytringen. Den kan også ta form av en handling – for eksempel ved å nikke eller å vende blikket

når en hører utbruddet «se!». Eller oppfølgingen kan utvide ytringen på en eller annen måte ved å svare med ett eller flere ord, ved å nikke eller gi andre tegn på kontakt.

For at ord, uttrykk og handlinger skal få mening for meg er det altså nødvendig at en eller annen følger opp min ytring eller handling og gir den en funksjon innenfor relasjonen mellom oss. «Å kommunisere vil således si å bli bevilget mening som et privilegium fra andre,» sier Gergen (2005:263).

Hvis derimot den andre eller de andre ikke behandler mine ytringer som kommunikasjon, hvis de ikke følger opp det som blir sagt, så blir mine ytringer meningsløse, de blir redusert til nonsens – tøv.

Stort sett kan enhver form for ytring være meningsfylt, eller motsatt: bli oppfattet som nonsens. Det er i samspillet mellom mennesker at meningene blir til. Det er som et livslangt pingpongspill der meningene kan bli innsnevret, presisert, utvidet eller forkastet som «det rene vås». Mening er et samarbeidsprodukt – som forhandles fortløpende.

Eksempel

Hvis du spør meg: «Har du bestemt deg for hva du vil gjøre med sykkelen?», kan jeg reagere ved å stirre forundret på deg, og på den måten vise at ditt utsagn har ingen mening for meg. Eller jeg kan tillegge spørsmålet forskjellige meninger ved å gi ulike svar slik som «Jeg tar den,» eller «Jeg skal parkere ved det grå huset», eller «Den skal fikses i morgen,» eller «Hva har du med det?».

En annen mulighet er å svare med en latter, eller å gå min vei, eller spørre hva du egentlig mener, eller jeg kan sette i et hyl og kaste meg ned på gulvet. Min reaksjon på ditt spørsmål bidrar til den mening du velger blant mulige meninger. Med min oppfølging eller manglende oppfølging begrenser jeg eller avskjærer jeg mulighetene for andre meninger.

Hele tiden har vi begge muligheter til å følge opp med nye spørsmål eller nye presiseringer. Meningene er derfor på en måte alltid midlertidige. De kan alltid bli gjenstand for ytterligere oppfølging i handling eller i ord.

De meningsuniversene som på denne måten bygges opp, kan bidra til at vedkommende skaper sin egen livsfortelling gjennom selv-dialog og dermed skaper mening også i situasjoner der andre ikke er til stede og kan gi respons (Dahl 2001).

Oppgave:

1. Forklar hvordan meninger blir til i et sosialt samspill.
2. Hvordan har du selv fått meninger om rett og galt, stygt og pent, osv. ?
3. Hvem har påvirket deg? Blir du lett påvirket av andre?
4. Påvirker du andres meninger?
5. Hva er betydningen av respons og oppfølging fra andre personer for dine meninger?
6. Er slik meningspåvirkning positivt eller negativt?

Oppgave:

Hvilken betydning kan kulturelle forskjeller ha i en kommunikasjonssituasjon? Hvordan henger det sammen at mennesker med ulik kulturbakgrunn likevel kan forstå hverandre?

Kommunikasjon når referanserammene skifter

Det kan lett oppstå uventede situasjoner når referanserammene skifter. Her kommer et par eksempler.

Eksempel: [Kan vises på en videosnutt]

Når en nordmann kommer inn på en buss setter hans seg oftest på et sete der det ikke sitter noen fra før. Da kan han slappe av uten å måtte innlate seg med andre. Mange utlendinger er blitt forskrekket over denne måten å opptre på. De opplever nordmenn som kalde og utilnærmelige.

I deres eget land er det vanlig å sette seg på et sete der det sitter noen fra før, så har de noen å snakke med.

Eksempel:

Jeg har selv opplevd å være gjest i bryllup i Afrika. Maten – ris og kjøtt med mye fett – ble servert av vertinnen som selv ikke satt til bords, men passet på at alle gjestene fikk mat.

Gjestene spiste med stor appetitt og brydde seg ikke om at noe av maten fløt over kanten på tallerkenene og ned på bordet. Det ble oppfattet som tegn på overflod og velstand.

Spisingen foregikk også med mye lyd: slurping og slafsing, raping og lyder som ble laget med tungen ved å suge matrester fra tennene. Alt dette var tydelige tegn til vertinnen om at maten smakte. I denne kulturelle sammenhengen var meningen ikke til å ta feil av: Honnør til vertinnen!

For meg som en nordmann var denne oppførselen i en bryllupsmiddag nokså uvanlig. Dersom jeg hadde spist på samme måten i et norsk bryllup, ville sølet og alle spiselydene og slurpingen blitt tatt som tegn på uoppdragenhet og manglende dannelselse.

På den andre siden kunne min (tilnærmet) lydløse spising i det afrikanske bryllupet lett bli tolket som manglende anerkjennelse. De kunne tro at jeg ikke likte maten!

Meningen som tilskrives bussturer og spiseskikker i en særskilt kultur er klar nok. Det er når «kulturer møtes», når handlingene plutselig tolkes ut fra andre referanserammer, at misforståelsene oppstår. Når kulturene står langt fra hverandre, blir misforståelsene tydelige og iøynefallende.

Men det samme kan også skje når kommunikasjonspartnerne kulturelt sett står hverandre nært. For mennesker er alltid forskjellige, og tegn, ord og handlinger vil alltid tolkes ut fra den enkeltes ståsted. Hendelsene blir tilskrevet meninger av mennesker, og slike meninger hopper ikke fra hode til hode ...

En rekke av våre verdier og normer er blitt lagret gjennom en lang sosialiseringssprosess. Dermed er de blitt ubevisste. Antropologen Edward T. Hall (1959; Hall 1966, 1976) som regnes for å være en av fagfeltets pionerer, har vært opptatt av *the silent language* – språket uten ord.

Vårt kroppsspråk, ubevisste reflekser, bruk av tid og rom og bruk av konteksten (omgivelsene) er et resultat av livslang læring i et sosialt miljø. Vi reagerer på tegn og signaler utenfra med en slags refleksbevegelse, uten å tenke over det.

Det har vært sagt at fisken ikke legger merke til vannet før den hopper over vannskorpen og faller ned med et plask. På samme måten «svømmer» vi rundt i vår kultur uten å tenke på at den er der. Men kommer vi til Danmark, Frankrike eller India blir vi mer og mer oppmerksom på hvor norske vi er.

Eksempel:

Så lenge vi opptrer innenfor vår egen kulturelle referanseramme, kan vi «gå på autopilot». Vi kan skru av styringen og bevege oss etter innarbeidede rutiner. Men straks vi møter et ukjent miljø, en ny arbeidsplass, eller et nytt land, må vi derimot over på manuell styring. Det er mye mer krevende, men også utfordrende og lærerikt.

Kulturavstand

Dersom vi holder oss til en **beskrivende kulturforståelse**, kan kulturer beskrives som et rammeverk rundt en **essens**, noe som er typisk for denne kulturen.

To personer som kjenner hverandre godt, som kanskje har tilbrakt mye av barndommen sammen, trenger ikke mange ordene for å forstå hverandre. Det går kanskje an å karakterisere denne kommunikasjonen som **intrakulturell kommunikasjon** -- dvs. kommunikasjon innenfor en bestemt kultur. Ordet *intra-* betyr «innenfor». (Må ikke forveksles med *inter-* som betyr «mellom».)

To personer som har svært ulik bakgrunn, slik som en nordmann og en kineser, vil sannsynligvis ha større problemer med å forstå hverandre. Vi kan karakterisere denne kommunikasjonen som **interkulturell kommunikasjon**. Men det behøver ikke være nasjonalitet som skaper avstand. En kommunikasjon om virus på datamaskinen mellom en dataingeniør og en sykepleier som begge er norske, kan være problematisk nok dersom den ene bruker en masse faguttrykk som den andre ikke kjenner til. Og en bruksanvisning er ikke alltid lett å forstå for den som ikke kjenner det spesielle kodespråket.

Vi kan tenke oss en glidende overgang fra intrakulturell til interkulturell kommunikasjon:

[Fig. 3.3. fra boken min]

Denne skalaen kan gi et bilde av det vi kaller **kulturavstand**. Dersom kommunikantene har veldig lik bakgrunn, kan vi si at den kulturelle avstanden mellom dem er svært liten. Dersom de har svært ulik bakgrunn kan vi si at det er stor kulturell avstand imellom dem. Men hvor går grensen? Hva er innenfor og hva er utenfor en kultur?

Skalaen er ikke helt uproblematisk. Helt intrakulturelle kommunikasjoner finnes sannsynligvis ikke i virkeligheten. To mennesker som har samme språk, bekjenner seg til samme religion, og har samme politiske overbevisning, utdanning og litterære smak, har selvsagt mer felles enn to som snakker hvert sitt språk, tror på forskjellige guder og har lest forskjellige bøker. Men to mennesker er ikke like, det vil alltid være en viss avstand mellom dem.

Enten jeg snakker med min søster, som jeg kjenner veldig godt, eller med en aboriginer (urinnvåner) fra Australia, er det teknisk sett de samme mekanismene som er i virksomhet. I begge tilfeller tolker vi – og mistolker vi – hverandres signaler, kroppsspråk, ord, tegn og

atferd. Slik sett foregår intrakulturell og interkulturell kommunikasjon på den samme måten (Gudykunst and Kim 2003).

Dersom vi anvender den **dynamiske kulturforståelsen** på en kommunikasjonssituasjon ser vi at begrepet **kulturavstand** blir mindre viktig. Med et slikt perspektiv er spørsmålet nemlig hvilke elementer de ulike aktørene tar i bruk i den kommunikasjonssituasjonen de begge er involvert i. Det blir også viktig å se hvordan de forstår hverandre, hva et utsagn eller en handling fra den ene får for oppfølging fra den andre, hva som kommer ut av det og hvordan dette endrer forutsetningene for videre kommunikasjon.

Den dynamiske tilnærmingen er mye mer fleksibel for å forstå hva som skjer enn en beskrivende essensialistisk tilnærming. Men det er mye mer krevende å analysere en kommunikasjonssituasjon på denne dynamiske måten, enn når en for eksempel kan bruke en «oppskriftsbok» på hvordan en «typisk» norsk person vil kommunisere med en «typisk» arabisk person. Utfallet av kommunikasjonen kan ikke forutsies sikkert.

Oppgave

1. Forklar forskjellen på en intrakulturell og en interkulturell kommunikasjon.
2. Hva betyr begrepet kulturavstand?
3. Hvorfor kan en ikke like lett bruke begrepet kulturavstand når en anvender en dynamisk kulturforståelse for å analysere en bestemt kommunikasjonssituasjon?

Oppgave

Diskuter bruk av *hijab* for muslimske jenter.

1. Hva ønsker hun å kommunisere ved bruken av dette hodeplagget?
2. Hvordan blir forståelsen av bruken av *hijab* dersom du bruker en beskrivende kulturtilnærming? Tips: Muslimene er slik og slik, osv.
3. Hvordan blir forståelsen av bruken av *hijab* dersom du anvender en dynamisk kulturtilnærming? Tips: I denne spesielle situasjonen foretrekker hun å bruke *hijab* fordi hun vil kommunisere at ... osv. I andre situasjoner vil hun ikke bruke *hijab* fordi ... osv.
4. Er begrepet kulturavstand nyttig i forståelsen av dette fenomenet?

Interkulturell og tverrkulturell kommunikasjon

Med **interkulturell kommunikasjon** mener vi kommunikasjon mellom aktører med ulik kulturbakgrunn. Om jeg studerer kommunikasjon mellom en nordmann og en malaysier, mellom en trønder og en jærbu eller mellom en lege og en pasient, kan jeg kalle det studier av interkulturell kommunikasjon. Men, som vi har sett, kan studiet av slike situasjoner bli ganske forskjellig om vi bruker en beskrivende eller en dynamisk måte å forstå situasjonen på.

Med **tverrkulturell** (eng. *crosscultural*) **kommunikasjon** mener vi kommunikasjon på tvers av kulturene. Uttrykket brukes når en skal sammenligne ulike måter å kommunisere på på tvers av kulturene. Dersom jeg skal foreta en sammenligning av for eksempel hilseskikker hos japanere, franskmenn og russere, dreier det seg om en sammenligning på tvers av (engelsk: *across*) kulturene, og det kan være rimelig å kalle det tverrkulturelle kommunikasjonsstudier (Gudykunst and Kim 2003). Også uttrykket **krysskulturell kommunikasjon** brukes på norsk i denne betydningen.

Oftest er forskerne innen studiet av tverrkulturell kommunikasjon (engelsk: *cross-cultural communication*) også opptatt av interkulturell kommunikasjon slik at uttrykkene har en tendens til å gli over i hverandre.

Oppgave

Forklar hva som menes med begrepene interkulturell og tverrkulturell kommunikasjon.

Etnosentrisme og kulturel relativisme

Etnosentrisme går ut på at en regner seg selv, sine egne verdier eller sin egen gruppes livsførsel som bedre enn andres og bruker egne verdier som målestokk for å vurdere andre (Dahl 2001).

Ordet *etnosentrisme* er satt sammen av det greske ordet *ethnos* «folk» og det latinske *centrum* «midtpunkt». Det er en alminnelig oppfatning i de fleste kulturer at egen kultur er den beste, den mest avanserte, den naturligste og riktigste. Våre norske verdier og normer synes som de beste. Det som er galt med andre, er at de ikke er norske.

Vi kan finne etnosentriske oppfatninger i de fleste kulturer.

Eksempel:

Kineserne kaller sitt eget land for «Midtens rike» og andre folkeslag karakteriseres som barbarer. Den kinesiske vismannen Meng-tzu (latin: Mencius), (372-289 f. Kr.) uttalte: «Jeg har hørt at man har lært barbarene kinesisk kultur, men jeg har aldri hørt at man har lært kultur av barbarene» (Henne 1978:24).

Den kinesiske følelsen av kulturell overlegenhet overfor fremmede er, som vi forstår, meget gammel. Men også andre folkegrupper har denne etnosentriske oppfatningen. Mange folks betegnelse på sin egen gruppe betyr for eksempel rett og slett «menneske» eller «mennesker»/«folk». Slik er det for eksempel med *bantu* i Afrika og *inuit* (eskimoene) på Grønland.

En **etnosentrisk livsholdning** innebærer også at en bruker sin egen kultur som målestokk på andre. En nordamerikaner som vurderer andre menneskers intelligens etter hvor dyktige de er i engelsk eller et land etter hvor lett det er å få tak i hamburgere, vil være et eksempel på denne typen etnosentrisme. Andre menneskers skikker og verdier blir vurdert etter hvor mye de ligner på egne skikker og verdier.

Det motsatte av en **etnosentrisk** holdning vil være en **kulturel relativistisk** holdning. En kulturel relativist vil anse alt som relativt, dvs. ikke allmenngyldig. I forhold til det fremmede vil kulturel relativisten si at en ikke kan anvende noen «objektiv» standard eller målestokk.

Kulturel relativisten vil si at alle utsagn, handlinger og fenomener må forstås i forhold til sin egen kontekst og sammenheng. En slik holdning innebærer at vi må bestrebe oss på å trenge bakenfor de ytre forskjeller for å forstå.

Sosialantropologen Clifford Geertz sier at en fortolkende antropologi må øve seg i å se de fremmede fra «*the actor's point of view*» (1973:14). Å sette seg i den andres sted, for «å se

tingene innenfra», kan være nødvendig rent metodisk både i interkulturell kommunikasjon og i antropologisk forskning.

En gjennomført kulturel relativistisk holdning anvendt som moralsk rettesnor kan imidlertid føre til en liberalisme eller likegyldighet som gjør det umulig å rangere kulturfenomener etter kvalitet, moral eller utviklingsnivå. Alle fenomener fortøner seg ut fra et slikt syn som like bra eller like dårlige.

Etter en ren kulturel relativistisk oppfatning vil for eksempel enkebrenning (nå forbudt, men likevel praktisert enkelte steder i India), kvinnelig omskjæring (som er svært utbredt i Sahelbeltet i Afrika, fra Senegal til Etiopia) og provosert abort (som praktiseres i vårt eget land) kunne forsvares som moralsk riktig forutsatt at handlemåtene var meningsfylte (fornuftige eller rimelige) for dem som utførte dem.

Verken en fullstendig etnosentrisk eller en fullstendig kulturel relativistisk holdning er mulig eller ønskelig i praksis. En som ser alt ut fra sitt eget kulturelle ståsted, vil bare se forvrengte speilbilder av seg selv, og vil neppe bli i stand til å se og forstå at andre mennesker kan oppfatte verden helt annerledes enn personen selv gjør. Han eller hun vil ikke ha evnen til **empati** – innlevelse i den andres situasjon og verdensbilde.

På den andre siden vil en som forfekter et gjennomført kulturel relativistisk syn bli ute av stand til å ta moralsk stilling til noe som helst. Innenfor en slik forståelse finnes ikke noe som er rett eller galt, det finnes ikke noe normativt. En blir moralske amøber uten etisk ryggrad.

Oppgave

1. Hva menes med etnosentrisme?
2. Gjør rede for etnosentrisk og kulturel relativistisk holdning.
3. Hvilken holdning er mest ønskelig i en kommunikasjonssituasjon der en møter fremmede?
4. Hvilke farer ser du ved en ekstrem etnosentrisk holdning?
5. Hvilke farer ser du ved en ekstrem kulturel relativistisk holdning?
6. Hva er empati?

Stereotypier – eller «å putte folk i bås»

Himmelen er

der politiet er britiske
kjøkkensjefene franske
elskerne italienske
mekanikerne tyske
og alt er organisert av sveitsere

Helvete er

der politiet er tyske
kjøkkensjefene britiske
elskerne sveitsere
mekanikerne franske
og alt er organisert av italienerne

I disse utsagnene er grupper av mennesker gitt visse karakteristikk – de er «puttet i bås». Det er kanskje noe sant i utsagnene, men det er slett ikke sikkert de stemmer når vi møter enkeltmennesker. Sannsynligvis gjør de det ikke.

Vi bruker stadig slike lettvinde uttalelser om andre mennesker. Vi hører at muslimer er kvinneundertrykkere, nordmenn er kalde, dansker er joviale og politikere er løgnere. Slike utsagn kaller vi stereotyper.

Stereotyper er kategoriseringer av mennesker eller grupper av mennesker som har enkelte fellestrekk.

Opprinnelig ble ordet «stereotyp» brukt om blytyper i et trykkeri. Slike typer var sjabloner som ble brukt om igjen og om igjen. Slik er det også med kategorisering av mennesker. Når en karakteristikk blir gjentatt lenge nok, får den en viss grad av autoritet selv om den kanskje ikke er sann, eller bare inneholder en snev av sannhet.

Den amerikanske journalisten Walter Lippmann som introduserte begrepet i samfunnsvitenskapene, kaller stereotyper for «bilder i våre hoder». Hans hovedtese er at vi oftest får våre oppfatninger om andre folk gjennom andre kilder enn direkte erfaring.

Dersom vi hører uttalelser om andre mennesker gjentatt flere ganger, har vi lett for å tro at de er riktige. Stereotype oppfatninger blir sjelden endret selv ved et direkte møte med folk fra den karakteriserte gruppen. Ofte observerer vi det vi er forhåndsprogrammert til å se og overser andre trekk som kanskje ikke underbygger stereotypen.

Stereotyper er altså antagelser om en sosial gruppe eller dens medlemmer. De er ofte enkle generaliseringer om grupper av mennesker som har enkelte fellestrekk. De tilegnes ofte via mellommenn og ikke som egne observasjoner: «Det er ikke det at jeg har truffet en muslimsk terrorist, men jeg har hørt at noen har sagt...» Stereotyper har lett for å sette seg fast og bli oppfattet som sanne og uforanderlige, og dermed har de en tendens til å bli selvoppfyllende profetier. Derfor er de oftest motstandsdyktige mot forandringer.

Oppgave

1. Forklar hva stereotyper er. Hva kjennetegner dem? Hvorfor har vi lett for å tro at de er allmenngyldige?
2. Drøft om stereotyper er nyttige eller om de er skadelige. Gi argumenter for den ene eller den andre oppfatningen.

Stereotyper oppfattes gjerne negative. Men for å mestre en kompleks verden trenger vi og bruker vi stereotyper. Kommunikasjonsforskeren Richard Brislin har pekt på at stereotyper faktisk «er absolutt nødvendige for tenkning og kommunikasjon [...] et faktum som må forstås i enhver analyse av interaksjon mellom individer fra ulike bakgrunner» (1981:44).

Vi kategoriserer alt mulig omkring oss: møbler, biler, hus, planter og dyr. Også mennesker blir sortert i kategorier. Det forenkler hverdagen. Stereotyper kan altså både være skadelige og nyttige – alt etter hvordan vi bruker dem. I stedet for å forkaste stereotyper under ett, og tro at vi kan klare oss uten, er det bedre å analysere dem litt grundigere og finne ut hvordan vi kan få et bevisst forhold til dem. For eksempel kan det være viktig å endre våre stereotyper når vi får mer innsikt i den gruppen vi kategoriserer.

Kategoriseringer av sosiale grupper er ikke nødvendigvis mer unøyaktige, mer forutinntatte, eller logisk sett mer feil enn andre typer av kategoriseringer som vi bruker daglig. Når vi er på matsenteret, går vi ut fra stereotypien: «Kassadamer er ærlige», selv om det kanskje ikke alltid er tilfellet. Men det forenkler hverdagen.

Eksempel

Mine stereotypier om sykepleiere kan f.eks. gjøre det lettere for meg som pasient å forholde meg til mange sykepleiere i løpet av et sykehusopphold, og samtidig bevare tilliten til at sykepleieren gir meg den hjelp jeg trenger.

På den andre siden kan stereotype oppfatninger av pasienter eller spesielle pasientgrupper, gjøre det lettere for sykepleieren å forholde seg til stadig nye personer.

Eksempel

Min stereotypi om at «muslimer spiser ikke svinekjøtt og drikker ikke alkohol», kan være nyttig når jeg skal til et arabisk land og skal ha med meg en gave til min nye forretningsforbindelse, Mr. Ahmed. Mine stereotypier hjelper meg til å unngå dumme tabber.

Basert på min stereotypi vil min «første beste gjetning» gå ut på at jeg ikke bør gi ham en skinke eller en flaske whisky. På den andre siden kan det hende at jeg, når jeg er blitt kjent med Ahmed, vet at han setter pris på en flaske whisky i all stilhet. Da handler jeg ikke lenger etter mine stereotypier, Ahmed er blitt et enkeltmenneske.

Fordommer

Stereotypier ligger nær opp til det vi kaller fordommer. **Fordommer** er forhåndsdommer som rammer en gruppe mennesker. Dersom vi har fordommer om andre grupper av mennesker, vil vi neppe være villige til å endre våre forutinntatte meninger om dem, selv om vi får nye opplysninger og høster nye erfaringer knyttet til gruppen.

Er det slik at vi foretrekker å beholde våre gamle kart selv om terrenget skulle vise seg å være annerledes, har vi fastfrosne stereotypier eller fordommer. Det kan gjøre livet enklere for oss selv, men det er neppe en holdning som fremmer kommunikasjon og mellommenneskelig forståelse.

Noe av forskjellen mellom stereotypier og fordommer er at mens stereotypier er en tro eller en oppfatning som hele tiden kan forandres, er fordommer en holdning som motsetter seg åpenhet for endringer. Fordommer har derfor en negativ klang.

Eksempel

Dersom vi hører om en mann fra en albansk minoritet som slår kona, har vi lett for å si at mishandlingen er «en del av hans kultur» eller vi sier «kvinnemishandling er vanlig i muslimske kulturer».

Dersom en nordmann gjør det samme, har vi lettere for å tillegge ham spesielle personlighetstrekk: «Han slår kona fordi han har en ubalansert natur» eller «fordi han er en bølge».

I det siste tilfellet opplever vi at den bøllete nordmannen er et unntak fra våre stereotypier om nordmenn, mens i tilfellet med albaneren henspiller forklaringen på at slik mishandling er vanlig, dvs. at fortellingen viser til en regel, en alminnelig vedtatt stereotypi, altså en fordom.

Kultur kan lett bli en slags formel som kan brukes til lettvinde forklaringer, eller som en samlebeholder for våre fordommer. Det er all grunn til å advare mot kultur som forklaringsmodell i alle slike tilfeller.

Også minoriteter kan ha stereotypier og fordommer om norsk kultur og væremåte som kan påvirke mulighetene for kommunikasjon. Pakistanere som får sine stereotypier ut fra kiosklitteraturen og fjernsynet, kan lett trekke slutninger om at nordmenn er umoralske og frivole.

Slike oppfatninger kan igjen sette grenser for hvor mye samhandling de vil at deres barn skal ha med norske barn. Kontrasten blir desto større når de – naturlig nok – sammenligner den stereotype norske væremåten med det som er vanlig i det samfunnet de selv kommer fra som ofte er basert på litt foreldede stereotypier ... (Raja 2008).

Oppgave

1. Hva er fordommer?
2. Forklar hvordan fordommer skiller seg fra stereotypier.
3. Kan stereotypier utvikle seg til fordommer? På hvilken måte? Gi eksempler.
4. Hvordan kan din kunnskap om stereotypier bidra til kamp mot fordommer? Finn eksempler som belyser hvordan det kan skje.

Fordypningsoppgaver

Bruk nedenstående oppgaver der dere kan anvende kommunikasjonsteoriene som er presentert i dette kapitlet. Kan utføres som individuelle oppgaver eller som gruppeoppgaver.

1. Kjønn og språk

Formål: Undersøk hvordan jenter og gutter kommuniserer forskjellig.

Problemstilling: Du/dere arbeider i et ungdomsmagasin, og har fått i oppdrag å skrive en kort, underholdende tekst om hvordan gutter og jenter snakker og forstår hverandre ulikt.

Drøfting: Bruk det du har lært om hvordan jenter og gutter bruker språket ulikt, både ordvalg og måten vi kommuniserer på, og skriv teksten. Bruk kreativiteten til oppsett, skrifttype og farger!

Metode: Internett, film, gruppearbeid.

2. Internasjonal dag på skolen

Formål: Dere skal organisere en internasjonal dag på skolen.

Problemstilling: Dere skal anvende det dere har lært om interkulturell kommunikasjon i forbindelse med arrangementet av en internasjonal dag på skolen.

Drøfting: Vil dere fokusere på kulturelle forskjeller eller på likheter? Hva er forskjellig og hva er likt i forskjellige grupper? Hva kan eventuelle minoriteter bidra med? Kan musikk, sang, mat være en innfallsport? Vil dere bruke en beskrivende kulturforståelse eller en mer dynamisk kulturforståelse? Er stereotypier og fordommer et tema i slike sammenhenger?

Metode: Gruppearbeid, diskusjon, planlegging og organisering av aktiviteter.

3. Interkulturell kommunikasjon blant ungdom

Formål: Undersøk hvordan unge mennesker som er vokst opp sammen kommuniserer.

Problemstilling: Du/dere skal finne eksempler på interkulturell kommunikasjon i ungdomskulturer.

Drøfting: Er kultur viktig for ungdom som har vokst opp sammen? Hvilken kulturforståelse vil du anvende når du studerer kommunikasjonen: den beskrivende eller den dynamiske? Blir resultatet forskjellig enten du anvender den ene eller den andre tilnærmingen? Er etnisk bakgrunn, kjønn og alder av betydning? Er det slik at ungdom med ulik kulturell bakgrunn har større problemer med å kommunisere med hverandre enn ungdom med mer lik kulturell bakgrunn? Hva består problemene i? Er det språkvansker, eller problemer med ulike kulturelle koder? Eller noe annet? Er kulturavstand viktig i denne sammenhengen?

Metode: Observasjon og intervju.

Litteraturliste:

- Brislin, Richard W. 1981. *Cross-cultural encounters: face-to-face interaction*. New York: Pergamon Press.
- Dahl, Øyvind. 2001. *Møter mellom mennesker: interkulturell kommunikasjon*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Geertz, Clifford. 1973. *The interpretation of cultures: selected essays*. New York: Basic Books.
- Gergen, Kenneth J. 2005. *Virkeligheter og relationer: tanker om sociale konstruksjoner*. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Gudykunst, William B. and Young Yun Kim. 2003. *Communicating with strangers: an approach to intercultural communication*. Boston: McGraw-Hill.
- Hall, Edward T. 1959. *The silent language*. Greenwich, Conn.: Fawcett.
- Hall, Edward T. 1966. *The hidden dimension*. New York: Doubleday.
- Hall, Edward T. 1976. *Beyond culture*. Garden City, N.Y.: Anchor Press.
- Henne, Henry. 1978. *Alt innenfor de fire hø - : streiftog i kinesisk historie og kultur*. Oslo: Universitetsforl.
- Hofstede, Geert. 2001. *Culture's consequences: comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Holm, Helge Vidar and Torgeir Skorgen. 2006. *Dialogens tenker: nordiske perspektiver på Bakhtin*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Jensen, Iben. 1998. *Interkulturell kommunikation i komplekse samfund*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforl.
- Prosser, Michael H. 1985. *The cultural dialogue. An introduction to intercultural communication*. Edited by SIETAR International. Washington DC: SIETAR International.
- Raja, Abid Qayyum. 2008. *Talsmann*. Oslo: Aschehoug.
- Svane, Marita. 2006. The intersection between culture, social structures, and the individual-in-interaction. In *Bridges of Understanding. Perspectives on intercultural communication*, ed. Øyvind Dahl, Iben Jensen and Peter Nynäs:39-57. Oslo: Oslo Academic Press/Unipub forlag.